

Nutqida kamchiliklari bo'lgan bolalarda psixologik qiyinchiliklarning namoyon bo'lishi va ularni korreksiyalash yo'llari

Sharipov Mirjalol Jamoladdin o'g'li –

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Maxsus pedagogika: logopediya yo'nalishi 3-bosqich talabasi

E-mail: shakharipovmirjalol@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada nutqida kamchiliklari bo'lgan bolalarda yuzaga keladigan psixologik qiyinchiliklar hamda ularni korreksiyalash yo'llari tahlil qilingan. Nutqning bolaning muloqoti, tafakkuri, emotsional holati va ijtimoiy moslashuvdagi ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, artikulyatsion, fonetik-fonematik, leksik-grammatik va nutqning temp-ritmik buzilishlarining bolaning psixologik rivojlanishiga ta'siri ko'rib chiqilgan. Nutqida kamchiliklari bo'lgan bolalarda o'ziga ishonchsizlik, tortinchoqlik, muloqotdan chekinish, hissiy zo'riqish va ijtimoiy faollikning pasayishi kabi psixologik qiyinchiliklar namoyon bo'lishi mumkinligi asoslangan. Maqolada logopedik, pedagogik va psixologik yordamni kompleks tashkil etish, o'yin va interaktiv mashg'ulotlardan foydalanish hamda oila va ta'lim muassasasi hamkorligining ahamiyati ko'rsatib berilgan.

Kalit so'zlar: nutq buzilishi, nutq kamchiligi, bola psixologiyasi, psixologik qiyinchiliklar, logopediya, muloqot, o'ziga ishonch, ijtimoiy moslashuv, korreksion yordam.

Проявление психологических трудностей у детей с нарушениями речи и пути их коррекции

Аннотация. В данной статье проанализированы психологические трудности, возникающие у детей с нарушениями речи, а также пути их коррекции. Освещено значение речи в развитии общения, мышления, эмоционального состояния и социальной адаптации ребенка. Кроме того, рассмотрено влияние артикуляционных, фонетико-фонематических, лексико-грамматических и темпо-ритмических нарушений речи на психологическое развитие ребенка. Обосновано, что у детей с нарушениями речи могут проявляться такие психологические трудности, как неуверенность в себе, застенчивость, избегание общения, эмоциональное напряжение и снижение социальной активности. В статье показана важность комплексной организации логопедической, педагогической и психологической помощи, использования игровых и интерактивных методов обучения, а также сотрудничества семьи и образовательного учреждения.

Ключевые слова: нарушение речи, речевой дефект, психология ребенка, психологические трудности, логопедия, общение, уверенность в себе, социальная адаптация, коррекционная помощь.

Psychological difficulties in children with speech impairments: manifestations and approaches to their correction

Annotation. This article analyzes the psychological difficulties experienced by children with speech impairments and examines effective approaches to their correction. It highlights the importance of speech in the development of communication, thinking, emotional well-being, and social adaptation of children. In addition, the study discusses the impact of articulatory, phonetic-phonemic, lexical-grammatical, and tempo-rhythmic speech disorders on children's psychological development. The findings indicate that children with speech impairments may experience psychological difficulties such as low self-confidence, shyness, social withdrawal, emotional stress, and reduced social activity. The article emphasizes the importance of providing comprehensive speech therapy, pedagogical, and psychological support, using play-based and interactive learning activities, and strengthening cooperation between families and educational institutions.

Keywords: speech impairment, speech disorder, child psychology, psychological difficulties, speech therapy, communication, self-confidence, social adaptation, corrective support.

KIRISH

Nutq bolaning shaxsiy va psixik rivojlanishida muhim o'rin tutadi. Bola nutq orqali atrof-muhit bilan muloqot qiladi, o'z fikrini ifodalaydi, bilim va ijtimoiy tajribani egallaydi. Shu sababli nutqning rivojlanishidagi buzilishlar bolaning faqat talaffuziga emas, balki uning psixologik holati, muloqotga kirishishi va ijtimoiy moslashuviga ham ta'sir ko'rsatishi mumkin. Nutqida kamchiliklari bo'lgan bolalarda artikulyatsion, fonetik-fonematik, leksik-grammatik va nutqning temp-ritmik jihatlariga oid turli buzilishlar kuzatiladi. Bunday buzilishlar bolaning fikrini to'liq va aniq ifodalashda qiyinchiliklar yuzaga kelishiga sabab bo'ladi. Natijada bola tengdoshlari va kattalar bilan muloqot qilishda, o'z ehtiyoj va fikrlarini ifodalashda qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, nutqida kamchiliklari bo'lgan bolalarning psixologik qiyinchiliklarini o'rganish va ularni o'z vaqtida korrektsiyalash bolaning har tomonlama rivojlanishi uchun muhim ahamiyatga ega. Nutq buzilishlarini faqat logopedik muammo sifatida emas, balki bolaning emotsional va ijtimoiy rivojlanishiga ta'sir qiluvchi omil sifatida o'rganish zarur. Tadqiqotning maqsadi nutqida kamchiliklari bo'lgan bolalarda namoyon bo'ladigan psixologik qiyinchiliklarni tahlil qilish hamda ularni korrektsiyalashning samarali yo'llarini yoritishdan iborat.

Tadqiqot vazifalari:

- ✓ nutq buzilishlarining asosiy turlarini tahlil qilish;
- ✓ nutqida kamchiliklari bo'lgan bolalarda yuzaga keladigan psixologik qiyinchiliklarni aniqlash;
- ✓ nutq buzilishlarining bolaning emotsional va ijtimoiy rivojlanishiga ta'sirini o'rganish;
- ✓ psixologik va logopedik korrektsiya usullarining ahamiyatini asoslash.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Nutq va psixik rivojlanishning o'zaro bog'liqligi ko'plab psixolog va pedagog olimlarning ilmiy tadqiqotlarida o'rganilgan. L.S. Vigotskiyning madaniy-tarixiy nazariyasiga

ko'ra, bolaning psixik rivojlanishida ijtimoiy muhit va muloqot muhim ahamiyatga ega. Nutq bolaning tafakkuri va ijtimoiy tajribasini shakllantirishning asosiy vositalaridan biridir. L.S.Vigotskiy bolaning rivojlanishini ijtimoiy munosabatlardan ajratib o'rganib bo'lmashligini ta'kidlaydi. Shu nuqtayi nazardan, nutqida kamchiliklari bo'lgan bolaning muloqot imkoniyatlarining cheklanishi uning psixologik rivojlanishiga ham ta'sir ko'rsatishi mumkin. A.N.Leontyevning faoliyat nazariyasida muloqot inson faoliyatining muhim tarkibiy qismi sifatida qaraladi. Bola o'z fikrini ifodalashda qiynalganida uning tengdoshlari va kattalar bilan munosabatlarida qiyinchiliklar yuzaga kelishi mumkin. A.R.Luriya tadqiqotlarida nutqning miya faoliyati, xotira, diqqat va tafakkur jarayonlari bilan bog'liqligi o'rganilgan. Ushbu ilmiy qarashlar nutq buzilishlarini kompleks ravishda o'rganish zarurligini ko'rsatadi. M.Y.Ayupova logopediya sohasidagi tadqiqotlarida nutq buzilishlarining turlari, ularning kelib chiqish sabablari va korreksion ishlarning mazmunini yoritgan. Nutq buzilishlarini o'z vaqtida aniqlash va korreksion ishlarni to'g'ri tashkil etish bolaning keyingi rivojlanishida muhim ahamiyatga ega.

Tadqiqotda ilmiy-pedagogik va psixologik adabiyotlarni tahlil qilish, nazariy umumlashtirish, kuzatish, suhbat hamda nutqida kamchiliklari bo'lgan bolalarning psixologik xususiyatlarini pedagogik-psixologik jihatdan tahlil qilish metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot metodologiyasining asosini bolaning psixik rivojlanishida muloqot, ijtimoiy muhit va faoliyatning ahamiyatini yorituvchi psixologik-pedagogik qarashlar tashkil etadi. Shuningdek, nutq buzilishlarini logopedik, pedagogik va psixologik yondashuvlar asosida kompleks o'rganish tamoyiliga tayanildi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Nutqida kamchiliklari bo'lgan bolalarda psixologik qiyinchiliklar turli ko'rinishlarda namoyon bo'lishi mumkin. Ularning shakllanishi nutq buzilishining turi va darajasi, bolaning individual xususiyatlari hamda ijtimoiy muhit bilan bog'liq. Artikulyatsion buzilishlarda bola ayrim tovushlarni to'g'ri talaffuz qilishda qiynaladi. Agar bunday qiyinchiliklar tengdoshlari tomonidan salbiy baholansa, bolada tortinchoqlik yoki o'ziga ishonchsizlik yuzaga kelishi mumkin. Fonetik-fonematik buzilishlarda bola nutq tovushlarini eshitish va farqlashda qiyinchiliklarga duch keladi. Bu holat bolaning o'z fikrini aniq ifodalashiga ta'sir qilishi mumkin. Leksik-grammatik buzilishlarda bolaning lug'at boyligi cheklanganligi va gap tuzishdagi qiyinchiliklar muloqot jarayoniga ta'sir ko'rsatadi. Bola fikrini to'liq ifodalay olmaganligi sababli suhbatga kamroq kirishishi mumkin. Duduqlanish kabi nutqning temp-ritmik buzilishlarida muloqotdan qo'rqish, jamoat oldida gapirishdan xavotirlanish va o'z fikrini bildirishdan qochish holatlari yuzaga kelishi mumkin. Nutqida kamchiliklari bo'lgan bolalarda kuzatiladigan asosiy psixologik qiyinchiliklardan biri o'ziga ishonchsizlikdir. Bola o'z nutqini boshqalarning nutqi bilan taqqoslashi va o'zini past baholashi mumkin. Bunday holat bolaning ta'lim jarayonidagi faolligiga ham ta'sir qilishi mumkin. Tortinchoqlik va muloqotdan chekinish ham nutq buzilishlarining psixologik oqibatlaridan biri hisoblanadi. Bola o'z fikrini ifodalashda qiynalganida tengdoshlari bilan muloqotga kamroq kirishishi mumkin. Bu esa bolaning ijtimoiy tajriba orttirish imkoniyatlarini cheklaydi. Ayrim bolalarda nutqiy qiyinchiliklarga javoban hissiy zo'riqish, qo'zg'aluvchanlik yoki qaysarlik kuzatilishi mumkin. Bunday xatti-harakatlar bolaning o'zidagi ichki qiyinchiliklarni tashqi tarzda ifodalashi sifatida namoyon bo'lishi mumkin. Nutqida kamchiliklari bo'lgan bolalarni korreksiyalashda faqat nutqiy mashqlar bilan cheklanib qolmaslik kerak. Logopedik mashg'ulotlar bolaning psixologik holatini hisobga olgan holda tashkil etilishi lozim.

Artikulyatsion gimnastika, tovush talaffuzini shakllantirish, fonematik idrokni rivojlantirish, lug'at boyligini kengaytirish va grammatik nutqni rivojlantirish bilan bir qatorda bolaning o'ziga bo'lgan ishonchini oshirishga qaratilgan mashg'ulotlardan ham foydalanish kerak.

O'yin terapiyasi va interaktiv mashg'ulotlar bolaning muloqotga bo'lgan qiziqishini oshiradi. Juftlikda ishlash, kichik guruhlarda mashg'ulotlar tashkil etish, rolli o'yinlar va muloqotga yo'naltirilgan topshiriqlar bolaning ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantiradi. Psixologik yordam jarayonida bolaning his-tuyg'ularini tushunish va ifodalashiga yordam berish muhimdir. Ijodiy faoliyat, o'yin, suhbat va emotsiyalarni ifodalashga qaratilgan mashg'ulotlar bolaning psixologik holatini barqarorlashtirishga yordam beradi. Nutqida kamchiliklari bo'lgan bolalar bilan ishlashda oila, logoped, psixolog va pedagoglarning hamkorligi muhim ahamiyatga ega. Ota-onalarning bolani qo'llab-quvvatlashi, uning nutqidagi xatolarni masxara qilmasligi va muloqotga undashi korreksion jarayonning samaradorligini oshiradi. Nutq buzilishlarini erta aniqlash ham muhim omillardan biridir. Erta tashxis va o'z vaqtida ko'rsatilgan yordam bolaning keyingi psixologik va ijtimoiy rivojlanishida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan qiyinchiliklarning oldini olishga yordam beradi.

XULOSA

Nutqida kamchiliklari bo'lgan bolalarda yuzaga keladigan psixologik qiyinchiliklar ularning nutqiy rivojlanishi, individual xususiyatlari va ijtimoiy muhiti bilan chambarchas bog'liq. Nutq buzilishlari bolaning muloqotga kirishishi, o'ziga bo'lgan ishonchi, emotsional holati va ijtimoiy faolligiga ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bunday bolalarda tortinchoqlik, o'ziga ishonchsizlik, muloqotdan chekinish va hissiy zo'riqish kabi holatlar kuzatilishi mumkin. Shu sababli korreksion yordam faqat nutqni tuzatishga qaratilmasdan, bolaning psixologik va ijtimoiy rivojlanishini ham qamrab olishi lozim.

Logopedik, psixologik va pedagogik yordamning o'zaro uyg'unligi nutqida kamchiliklari bo'lgan bolalarning muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish, o'ziga bo'lgan ishonchini oshirish va ijtimoiy muhitga muvaffaqiyatli moslashishiga yordam beradi. Oila, ta'lim muassasasi, logoped va psixolog hamkorligi korreksion jarayonning muhim sharti hisoblanadi. Nutq buzilishlarini erta aniqlash va o'z vaqtida kompleks yordam ko'rsatish bolaning har tomonlama rivojlanishi uchun muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Vigotskiy L.S. Tafakkur va nutq. Moskva: Labirint, 1999.
2. Leontyev A.N. Deyatel'nost. Soznanie. Lichnost. Moskva: Smysl, 2005.
3. Luriya A.R. Osnovy neyropsixologii. Moskva: Akademiya, 2003.
4. Ayupova M.Y. Logopediya. Toshkent: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2007.
5. Volkova L.S. Logopediya. Moskva: Vldos, 2007.
6. Filicheva T.B., Chirkina G.V. Ustraneniye obshchego nedorazvitiya rechi u detey doshkolnogo vozrasta. Moskva: Ayris-Press, 2005.
7. Sharipov M.J. Sun'iy intellekt va logopediya: nutq buzilishlarini aniqlash va tuzatishda raqamli texnologiyalarning roli. // Лучшие интеллектуальные исследования. 2025. № 48. 1-qism. B. 96-104.
8. Sharipov M.J., Matkarimova I.Z. Alohida ehtiyojli bolalar hayotida muvozanatli tarbiyaning ahamiyati. // Journal of Universal Science Research. 2025. B. 89-95.
9. Luriya A.R. The Working Brain: An Introduction to Neuropsychology. New York: Basic Books, 1973.
10. Vigotsky L.S. Thought and Language. Cambridge: MIT Press, 1986.